

MINERVA PIHA JA JAAKKO HÄKKINEN

Kantasaamesta eteläkantasaameen

Lainatodisteita eteläsaamen varhaisesta eriytymisestä

1 Johdanto

Tässä artikkelissa tarkastelemme germaanisten lainasanojen avulla eteläsaamen kantaamuodon varhaista eriytymistä yhteisestä kantasaamelaisesta kielestä. Eteläsaamen eriytynyt asema saamelaiskielten joukossa on tiedetty pitkään. Bergsland (1996, 17–18) on osoittanut kantaskandinaavisten lainasanojen avulla, että eteläsaamelainen kantaamuoto on eriytynyt yhteisestä kantasaamesta jo varhain, kantaskandinaavisen kielimuodon puhuma-aikaan 500-luvulla. Kantaskandinaavista lainattujen eteläsaamelaisten paikannimien perusteella hän on paikantanut eteläsaamen kantaamuodon keskiseen Skandinaviaan (mts. 18–36). Sen jälkeen saamelaiskielen varhaista läsnäoloa Skandinaviassa ovat ehdottaneet useat tutkijat. Koska kantaskandinaavinen kielentaso ja näin myös saamen kantaskandinaaviset lainasanat pystytään ajoittamaan riimukirjoitusten avulla vuotta 200 jaa. seuraaville vuosisadoille, Jaakko Häkkisen (2010, 59) mukaan saamelainen kielimuoto on ollut 200–400-luvulla nykyisellä eteläsaamelaisella puhuma-alueella. Mikko Heikkilän (2011, 76) mukaan saamen kieli on tullut Keski-Norlantiin 300-luvulla, ja Ante Aikio (2012, 79) katsoo saamen tulleen alueelle viimeistään 400-luvun lopulla. Magga (2014, 43) pitää näitä ajoituksia niin ikään todennäköisinä. Huolimatta näistä esityksistä eteläsaamen tuloa nykyisille puhuma-alueilleen on vielä viime vuosinakin pidetty varsin myöhäisenä tapahtumana (Saarikivi 2011, 114).

Minerva Piha (2018) tarkastelee eteläsaamelaisen alueen vuosille 1–550 jaa. ajoittuvaa arkeologista aineistoa sekä kantaskandinaavisia lainasanoja ja pyrkii korreloimaan näitä aineistoja. Arkeologisessa aineistossa nähtävät muutokset erityisesti erämaahautoihin liittyvissä traditioissa (ks. mts. 143–147 ja lähteet siellä) puoltavat uusien kulttuurivaihtutteen ja mahdollisesti uuden väestön saapumista Keski-Skandinaviaan eteläsaamelaiselle alueelle noin 200-luvulla jaa. (mts. 174). Muutoksia tapahtuu erityisesti kalmistojen koossa ja hautarakenteissa. Koska kielentutkimuksessa on esitetty saamen kielen saapuneen Keski-Skandinaviaan 200- ja 500-lukujen välisenä aikana, on mahdollista, että

arkeologisessa aineistossa havaittavat muutokset ovat uuden alueelle tulleen saamenkielisen väestön ja alueen alkuperäisen väestön kontaktien vaikutusta (mts. 172–175).

Maahantuloon liittyy tiiviisti eteläsaamen kantamuodon, eteläkantasaamen, eriytyminen omaksi murteekseen yhteisestä myöhäiskantasaamesta. Nimistöntutkimus on osoittanut, että kantasaamea puhuttiin Suomen alueella (esim. Aikio 2007; Heikkilä 2012), ja kun kantasaamesta eriytyi murre, joka siirtyi Keski-Skandinaviaan, syntyi eteläkantasaame. Tässä artikkelissa tutkimme eteläkantasaamen kehitystä yhteisestä kantasaamesta omaksi murteekseen lainatodisteiden avulla ja vastaamme seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Mitkä eteläsaamen luoteisgermaaniset ja kantaskandinaaviset lainapiirteet vahvistavat oletusta eteläsaamen kantamurteen varhaisesta eriytymisestä myöhäiskantasaamesta?
2. Voiko aiemmissa kielitieteellisissä tutkimuksissa esitettyjä absoluuttisia ajoituksia saamen maahantulolle Keski-Skandinaviaan tarkentaa niin, että ne osuivat yksiin arkeologisessa aineistossa nähtävien muutosten kanssa?¹

Jos arkeologisessa aineistossa on havaittavissa muutos, joka ajoittuu 200-luvulle jaa. ja joka liittyy saamen kielen (ja sen puhujien) tuloon, niin kuin Piha (2018) on esittänyt, ei saamen kielen tuloa voi ajoittaa 200-lukua myöhäisemmäksi, sillä ajoituksen on korreloitava arkeologisen ajoituksen kanssa. Tarkoituksemme on luoda eteläsaamen germaanisissa lainasanakerrostumissa näkyvien ääntenmuutosten avulla absoluuttinen kronologia vuosisadan tarkkuudella yhteisestä kantasaamesta eteläkantasaamelaiseen murteeseen. Kronologian avulla on nähtävissä, milloin eriytyminen on alkanut eli milloin eteläsaamen kantamuodon voi varhaisimmillaan olettaa siirtyneen Keski-Skandinaviaan.

Vaikka eteläsaamen on aiemmissa tutkimuksissa osoitettu saapuneen Keski-Skandinaviaan nykyisille puhuma-alueilleen ajanlaskun alkua seuranneina vuosisatoina, tietääksemme kukaan ei kuitenkaan ole tarkastellut sitä, missä vaiheessa eteläsaamen kantamuoto eriytyi yhteisestä kantasaamesta suhteessa muihin saamen kantamurteisiin, länsi- ja itäkantasaameen. Nähdäksemme eteläsaamen erillisten germaanisten lainojen avulla on mahdollista osoittaa eteläsaamen saaneen ensimmäisenä useita germaanisista innovaatioita ja olleen näin ensimmäinen murre, joka eriytyi myöhäiskantasaamesta. Myöhäiskantasaame jatkui siis kielentasona eteläkantasaamen eriytyamisen jälkeen, ja muiden nykyisin tunnettujen saamelaiskielten kantamurteet eriytyivät siitä vasta myöhemmin.²

Artikkelimme aineistona ovat aikavälille 150–550 jaa. ajoittuvat luoteisgermaaniset ja kantaskandinaaviset lainasanat eteläsaamessa. Lainasana-aineisto on kerätty lainoja

1 Emme tässä käsittele eteläsaamelaisen alueen arkeologiaa enempää. Lukija voi tutustua siihen mm. Pihan (2018) artikkelista ja hakea lisätietoa siellä esitetyistä lähteistä.

2 Todisteita eteläsaamen varhaisesta eriytymisestä omaksi kantamurteekseen voisi esittää myös tarkastelemalla muita kuin lainasanoissa näkyviä äännepiirteitä, esimerkiksi myöhäiskantasaamen jälkeisiä ääntenmuutoksia eri kantamurteissa. Ne vaativat kuitenkin oman erillisen tutkimuksensa, eikä niitä siksi esitellä tässä.

käsittelevästä tutkimuskirjallisuudesta. Yhtä lukuun ottamatta (*Saaraahka*) emme esitä uusia etymologioita vaan analysoimme jo etymologioituja kantaskandinaaviseen lainasanakerrostumaan määritettyjä sanoja. Osa aineiston sanoista ajoittuu tutkimuksemme perusteella vasta kantaskandinaavia myöhäisemmiksi lainoiksi eteläsaamassa.

Artikkelissamme käytämme seuraavia termejä kuvaamaan saamen kielten eri tasoja: Myöhäiskantasaamen ensimmäisellä tasolla tarkoitamme sitä kantasaamelaista kieltä, josta eteläkantasaame ei vielä ollut eriytynyt. Toisesta tasosta eteläkantasaame oli jo eriytynyt, mutta muiden nykyisten saamelaiskielten kantamurteet eivät vielä. Eteläkantasaamelainen murre kehittyi muinaiseteläsaameksi ja se edelleen eteläsaameksi. Tarkastelumme kuitenkin loppuu ennen muinaiseteläsaamen tasoa, sillä kyseinen taso on niin myöhäinen, ettei siihen enää ole tullut lainasanoja luoteisgermaanista tai kantaskandinaavista.

Eteläkantasaamasta periytyviä germaanisanoja näyttää olevan myös uumajansaamassa ja piitimensaamassa. Tämän takia Aikio (2012, 77) on luokitellut etelä-, uumajan- ja mahdollisesti myös piitimensaamen periytyväksi samasta kantamurteesta, jota hän nimittää saamen lounaismurteeksi (engl. *southwest dialect*); muut kantamurteet Aikiolla ovat luoteismurre (engl. *northwest*, tässä artikkelissa länsikantasaame, johon kuuluvat luulajan- ja pohjoissaame) ja itämurre (engl. *east*, tässä artikkelissa itäkantasaame, johon kuuluvat inarin-, koltan-, kildinin- ja turjansaame). Saamen kieliä on luokiteltu monin eri tavoin ja erilaiset luokittelut tuottavat erilaisia näkemyksiä siitä, miten saamen murre- ja kielirajoja määritellään (ks. luokittelun historiasta Rydving 2013, 27–82). Yleiseksi noussut käsitys on luokitella eteläsaame muiden länsisaamelaisten kielten (uumajan-, piitimen-, luulajan-, pohjoissaamen) yhteyteen (Korhonen 1981, 18; Sammallahti 1998, 6). Rydving (2013, 142, 183) puolestaan toteaa, että uumajansaame on leksikaalisesta näkökulmasta laskettava piitimen- ja luulajansaamen yhteyteen. Larsson (1986, 117) taas huomauttaa uumajansaamen kuuluvan eteläsaameen äänteellisesti ja morfologisesti mutta leksikaalisesti luulajansaameen. Tässä tutkimuksessa käytämme Aikion (2012) luokittelua, koska opeoimme germaanisten lainasanojen kanssa, joihin Aikion luokittelu sopii. Keskitymme kuitenkin vain sellaiseen sanastoon, joka löytyy nykyisestä eteläsaamasta; esimerkiksi sellaisia sanoja, jotka löytyvät vain piitimensaamasta, emme ole tässä huomioineet, koska piitimensaamen kuuluminen etelä- ja uumajansaamen yhteyteen ei Aikionkaan (mts. 77) mukaan ole varmaa.

Tapani Lehtinen (2007, 36) on todennut, että ”kielikunnan rakenne esitettynä sukupuun avulla on vain kuvaus kielten lingvistikista suhteista ja suhteiden hierarkkisuuudesta, mieluummin kuin konkreettinen jakautumishistoria”. Tämä koskee myös tässä artikkelissa tarkasteltavaa saamen kantamurresanojen jakautumista: erilliskehitys ei tarkoita ehdotonta jakautumista ja eteläkantasaamen puhujien eristäytymistä muista samasta kantakielestä kehittyneiden murteiden puhujista. Nykypäivän saamelaiskielten murrejatkumo ja lähekkäisten saamen kielten keskinäinen ymmärrettävyys päinvastoin osoittavat jatkuvia kielikontakteja saamelaiskielten välillä (ks. Korhonen 1981, 17). Kantakielten ja niiden jakautumisen tarkastelu kuvaa ainoastaan niitä kielellisiä piirteitä, jotka ovat ominaisia eteläsaamelle ja jotka erottavat eteläsaamen muista saamen kielistä.

Tarkemman eteläsaamen menneisyyttä valottavan absoluuttisen kronologian saamiseksi olemme jakaneet germaanisen lainanantajakielen useampaan aikatasoon (ks. jaon perusteista tarkemmin lukua 3): luoteisgermaaniin ja kantaskandinaaviin, joissa on molemmissa kolme tasoa, varhainen, keskinen ja myöhäinen taso. Luoteisgermaani jatkuu 300-luvulle asti, joten osa aikaisempien tutkimusten (esim. Aikio 2012; Piha 2018) kantaskandinaavista sanoista on tässä luokiteltu luoteisgermaanisiksi. Kutsumme luoteisgermaania ja kantaskandinaavisia kielentasoja myös yhteisnimellä germaaniset kielentasot silloin, kun ei ole tarpeellista erottaa luoteisgermaanista ja kantaskandinaavista kielentasoja toisistaan.

Artikkelin rakenne on seuraava: Luvussa 2 tarkastelemme germaania lainatodisteita eteläkantasaamen varhaisesta eriytymisestä – tarkastelussa ovat lainasanoissa näkyvät äänne- ja muotoerot, vain eteläsaamesta löytyvät germaaniset lainasanat ja merkityksen kehitys erillisen lainan indikaattorina. Luvussa 3 luomme eteläsaamen erilliskehitykselle absoluuttisen kronologian käyttäen hyväksemme germaanisista kielistä tehtyä kronologiaa ja saamen kielten germaania lainasanoja. Luvussa 4 tiivistämme tutkimuksen tulokset ja pohdimme tulevaisuuden tutkimusmahdollisuuksia.

2 Germaania lainatodisteita varhaisesta eriytymisestä³

Saamen kielten skandinaavisia lainasanoja on tutkittu kauan. Ensimmäisen laajan katsauksen niihin on tehnyt Qvigstad (1893), ja sen jälkeen niitä ovat tutkineet muun muassa Wiklund (1918), Sköld (1960; 1961) ja Koivulehto (esim. 1992; 1999; 2002, 588–590). Näkökulma on kuitenkin usein ollut yleissaamelainen, minkä takia eteläsaamen kantaskandinaavisten lainojen äänne-edustusten eroja muiden saamen kielten kantaskandinaaviin lainasanoihin ei juuri ole huomioitu ennen viime vuosikymmeniä. Bergsland (1996) on tarkastellut erityisesti eteläsaamen kantaskandinaavisia lainasanoja ja todennut, että eteläsaamessa on sellaisia lainasanoja, jotka on lainattu erillään muista saamen kielistä. Sitten Aikio (2012, 77–78; myös esim. 2009, 272–273) on vertaillut eroja eri saamen kielten kantaskandinaavisissa lainasanoissa ja osoittanut äännepiirteitä, jotka edustuvat eri tavoin eteläsaamessa kuin muissa saamen kielissä.

Tässä luvussa esittelemme Bergslandin ja Aikion löydöksiä sekä esitämme sellaisia äännepiirteitä, joita ei ole aiemmin käsitelty ja jotka voivat kertoa erillisestä lainautumisesta eteläsaameen (luvut 2.1–2.3). Keskitymme erityisesti sananalkuisiin ja -sisäisiin äännepiirteisiin, joskin myös jälkitavun vokaali eroaa monin paikoin etelä- ja muiden saamen kielten välillä. Erillisestä lainautumisesta kertovat äännepiirteet on koottu esimerkkisanoineen taulukkoon 1. Lisäksi esitämme lainasanoja, jotka löytyvät vain eteläsaamesta (luku 2.4), ja semanttisia muutoksia, jotka niin ikään voivat olla erillisen lainautumisen osoittajia (luku 2.5).

3 Kiitämme Juha Kuokkalaa hyvistä lainasanojen äänne-edustuksista koskevista huomioista sekä muuttaman aineistosta alun perin puuttuneen lainasanan osoittamisesta.

Taulukko 1. Erillistä lainautumista osoittavat äännepiirteet. Äänne-edustussarakkeessa ilmoitetaan ensin eteläkantasaaamen, sitten myöhäiskantasaaamen toisen tason ja lopuksi germaanin äänne-edustus. Sanaesimerkki-sarakkeessa on ensin eteläkantasaaamen ja sitten myöhäiskantasaaamen tason 2 sanamuodot. Sanojen määrä -sarakkeeseen on merkitty kyseisen äänne- ja sanamuutoksen sisältävien germaanisten lainasanojen määrä eteläsaamassa. Lähde-sarakkeessa ilmoitetaan lähde, jos kyseistä äänne-edustusta on käsitelty erillisen lainautumisen näkökulmasta ennen käsillä olevaa tutkimusta.

	Äänne-edustus	Sanaesimerkki	Sanojen määrä	Lähde
Klusiili + likvida	*kl- / *l- ← *kl-	*klāj̥p̥ / *lāj̥p̥ 'vedestä pilkistävä vuorenhuippu'	2	
	*kr- / *r- ← *gr-	*krāv̥c̥ / *rāv̥c̥ 'puuro'	6	Aikio 2012, 110.
	*pl- / *l- ← *fl-	*plākkō 'tasainen maasto' / *lākō 'litteä syvänne vuoristossa'	3	Aikio 2012, 111.
	*pr- / *r- ← *br-	*pruv̥d̥s / *ruv̥d̥s 'morsian'	1	Aikio 2012, 110.
	*tr- / *r- ← *tr	*trāstēs / *rāstēs 'rastas'	1	Aikio 2012, 110.
Sanan-alkuinen h-	*h- / ø ← *h-	*hālōt̥e- / *ālō(t̥e)- 'viisto'	4	Aikio 2009, 173–174.
f	*f / *f̥ tai *v / *f̥	*fierv̥e, *fātō / *fierv̥ā, *vāttō 'laskuvesi'	10	Aikio 2012, 109; Bergsland 1996, 17.
Ensitavun vokaali	*-ie- / (-)á- ← *e	*hieššē / *āššē 'haasia'	2	
	*-uv- / -iv- ← *iu	*tuvr̥s 'karhu' / *tivr̥s 'pieni eläin'	3	Aikio 2009, 282.
	*-a- / *-ā- ← *a	*klač̥č̥e 'paarma' / *(s)lāv̥č̥ā 'nautakiiliäinen'	1	
Sanan sisäiset äänneet	*-p- / - ← *-w-	*ip̥je 'tomu' / -	1	
	*-č̥č̥-, *-kj- / *-vč̥- ← *(g)gj	*klač̥č̥e 'paarma', *māk̥jē 'kihlanjaislahja' / *(s)lāv̥č̥ā 'nautakiiliäinen'	1, 1	
	*-rtn- / *-rn- ← *r'n / *rn	*ārt̥n̥s 'kotka' / *ār̥n̥s 'petolintu'	1	
	*-vs- / *-ks- ← *-uhs-	*liv̥sē / *lik̥sē 'traani'	1	Aikio 2009, 260.
	*-δ- / *-t- ← *-ð-	*rāv̥d̥e / *rāv̥t̥ō 'raito'	2	Aikio 2009, 272–273.

Poikkeavien äännekorvaavuuksien, sanojen levikin ja poikkeavan merkityksenkehityksen perusteella näyttää siltä, että erikseen eteläsaameen lainattuja germaanisia lainasanoja on 53. Noin 120 lainattua germaanista sanaa näyttäisi äänne- ja muotojen perusteella olevan yleissaamelaisia, ja perinteisesti on oletettu näiden sanojen lainautuneen yhteiseen myöhäiskantasaamen tasoon 1, josta eteläsaame ei vielä ollut irtautunut. Näissäkin saattaa olla erillisiä lainoja, mutta niissä ei vain ole sellaisia äännepiirteitä, joista tilanne näkyisi. Yhteensä germaanisia lainasanoja tunnetaan eteläsaamesta noin 170.

Suurta osaa esittelemistämme sanoista on käsitelty aiemmassa etymologisessa tutkimuksessa mutta ei erillisen lainautumisen näkökulmasta, ellei toisin mainita. Esimerkiksi sanojen jäljessä esitettävä lähdekirjallisuus osoittaa, mistä lähteistä olemme hakeneet saamen sanan germaanisen etymologian. Näiden etymologioiden pohjalta olemme rekonstruoineet eteläkantasaamelaisen muodon silloin, kun eteläsaamen sanojen äännekehitys on sitä vaatinut ja jos sellaista ei ennestään ole annettu. Poikkeuksena on *saar*-sanassa *Saaraahka* 'luova akka', jolle esitämme uuden kantaskandinaavisen etymologian samalla, kun käsittelemme vain eteläsaamesta tunnettuja germaanisia sanoja.

2.1 Sananalkuiset klusiili + likvida ja h- sekä f

Eteläsaamessa on germaanisia lainasanoja, joissa germaanista konsonanttiyhtymää vastaa klusiilin ja likvidan yhtymä. Muista saamelaiskielistä konsonanttiyhtymä puuttuu, joten etelä- ja uumajansaamelaisille sanoille voi kantasaamen tasoon rekonstruoida erillisen lähtömuodon. Aikio on aiemmin osoittanut eteläsaamesta löytyvän *kr-*, *pl-*, *pr-* ja *tr-* alkuisia germaanisia lainoja. (Aikio 2012, 77–78, 110–111.) Näiden lisäksi germaanisten lainojen joukosta löytyy sanoja, joissa on *kl-* yhtymä. (Taulukko 1.) Yhteensä sananalkuisia klusiilin ja likvidan yhtymän sisältäviä germaanisia lainoja tunnetaan 13.

Sananalkuinen *kl-* yhtymä esiintyy sanoissa *klaajpoe* ja *klahtje* (luku 2.2).

klaajpoe 'vuoren huippu, joka pistää esiin vedestä tai kohoaa syvän pudotuksen yllä' < EKSa **klāj̥p̥ō* (SaE, SaU, SaPii) vrt. SaL *lajbba* 'kallionseinämä, jonka alla voi olla' < LKSa **lāj̥p̥ā* (SaL) ← KL Germ **klaibō* > *kleif* 'kulkuväylä jyrkällä rinneellä'. (Lagercrantz 1939, 312; Sköld 1960, 16–17.)

Toinen erillisestä lainautumisesta kertova, aiemmassa tutkimuksessa huomioitu äännepiirre on germaanisen sananalkuisen **h*:n edustuminen eteläsaamessa. Tässä tarkastelemme sitä yksityiskohtaisesti. Joissain eteläsaamen sanoissa **h* on säilynyt jo varhaiskantaskandinaavista tulleissa lainoissa; pohjoisemmissa saamen kielissä sen tilalla on kato (esim. Aikio 2009, 173–174; *h*:n edustumisesta ks. myös esim. mts. 59–60; Korhonen 1981, 134). Eteläsaamestakin löytyy runsaasti variaatiota, sillä germaaninen **h*- edustuu joskus myös katona.

h:n ja kadon edustuksen variaatio eteläsaamessa konkretisoituu hartiaa tarkoittavissa sanoissa *aartoe* ~ *haartoe*, joissa sekä kadollinen että *h*:llinen muoto ovat mahdollisia:

aartoe ~ *haartoe* 'hartia' < EKSA **hārtijō* vrt. pohjoissaame (SaP) *hárdu*, inarinsaame (SaI) *árdee* < MKSA-2 **ārtijō* (SaE, SaU, SaPii, SaL, SaP, SaI, SaKil, SaT) ← VKSk **hardjijō* / **hardjiju* > MNo *herðar* 'hartia (mon.)'. (Kallio 2009, 37; Lagercrantz 1939, 157; Lehtiranta 1989 s.v. **ārtijā*; Qvigstad 1893, 189; Sammallahti 1998, 129.)

Kadollista varianttia on pidettävä vanhempana, ja sanan *aartoe* voinee palauttaa myöhäiskantasaamen tasoon 1. Sanan *h*:lliset rinnakkaismuodot saattavat olla sekundäärejä ja varsin myöhäisiä, ehkä länsisaamelaisten kielten vaikutuksesta syntyneitä. Pohjois- ja luulajansaamessakin sananalkuinen *h*- (*hárdu*) on tässä tapauksessa todennäköisesti sekundääri ja mahdollisesti suomen sanan (*hartia*) vaikutuksesta syntynyt, sillä inarinsaamesta itään sanamuoto palautuu jälleen kadolliseen kantasaamen muotoon. Toisaalta voi olla, että *h*- on sanassa *haartoe* sekundäärinen niin, että se on lisätty sanaan esimerkiksi siinä vaiheessa, kun eteläkantasaameen syntyi kantaskandinaavisen vaikutuksen myötä sananalkuinen *h*-. Uumajan- ja piitimensaamen muotoihin *h*- lienee lisätty samoin kuin eteläsaamen.

ibje 'tomu' < EKSA **ipje* ← MLGerm **hiwja*-. (Aikio 2006, 25; Qvigstad 1893, 338.)

Ībje on myöhäisluoteisgermaaninen laina siltä ajalta, kun eteläkantasaame mahdollisesti oli jo eriytynyt omaksi murteekseen mutta **h*-äännettä ei vielä ollut omaksuttu kieleen. Toisaalta se on saattanut lainautua jo myöhäiskantasaamen ensimmäiseen tasoon ja sitten hävitä myöhäiskantasaamen toisesta tasosta, minkä takia sana löytyy enää eteläsaamesta.⁴

eajmeske 'joku, joka haluaa olla yksin (myös porosta)' < EKSA **eajmāske* (SaE) ← SSK **heimiskar*
vrt. SaP *eaimmaskas* 'typerys' < LKSA **eajmeske*(s) (SaP, SaI) ← KSK **haimiskaz*;
> MNo *heimskr* 'yksinkertainen; tyhmä'. (Aikio 2009, 183–184.)

Saamen kielten *ea*-diftongin perusteella sana *eajmeske* on lainattu kantaskandinaavin jälkeisestä siirtymäskandinaavin (Schalin 2018b, 65) aikaisesta muodosta, jossa näkyy jo muutos **ai* > *ei* (Aikio 2009, 184). Tässä vaiheessa eteläkantasaame on ollut jo selvästi eriytynyt myöhäiskantasaamesta, joten sana on lainattu erikseen. Äänteellisesti tästä ker-
too toisen tavun vokaalin vaihtelu. Kiinnostavaa on se, että eteläsaamen sanasta puuttuu sananalkuinen *h*-. Se on yleensä eteläsaamessa pysynyt muuttumattomana kantaskandinaavista saaduissa lainasanoissa. Kadollinen muoto saattaa olla pohjoissaameen suuntautuneiden kontaktien vaikutusta.

⁴ Germaanisiperäinen sana, josta eteläsaamen *ibje* on lainautunut, on lainattu saamelaiskieliin useamman kerran (ks. Aikio 2006, 24–26).

haame 'sarveton porovaadin' < EKsa **hāme* (SaE) vrt. SaPii *haapmiel* < *(h) *āmēlē* vrt. SaP *ápmil* < MKSa-2 **āmēlē* (SaU, SaL, SaP, SaI, SaK, SaKil, SaT) ← VKSk **hamala-* > MNo *hamall* 'kastroitu pukki'. (Koivulehto 2008, 323; Lehtiranta 1989 s.v. **āmēlē*.)

Sanassa *haame* edustuu jo säännöllinen kantaskandinaavin vaikutuksesta syntynyt *h-*. Muissa saamen kielissä sanamuodot ovat kadollisia lukuun ottamatta piitimensaamen sanaa *haapmiel*, joka voi olla sekundäärinen ja myöhempää eteläsaamen vaikutusta. *h-*alkuisuus osoittaa eteläsaamen sanan lainautuneen erillään muista saamen kielistä.

hovme 'lumimyrsky' < EKsa **huvme* (SaE, SaU) vrt. SaPii *umakis* 'sumu' < MKSa-2 / LKsa **umV-* vrt. SaL *hāmákis* ~ *āmāgis* 'sumuinen' < MKSa-2 / LKsa **homV-* ~ **omV-* vrt. SaI *omo* 'sumu' < MKSa-2 / IKsa **omV* (SaPii, SaL, SaI) ← VKSk **hūma-* > MNo *húm* 'hämäryys'. (Aikio 2009, 173–174.)

Sanaa *hovme* on käsitellyt erillisen lainautumisen näkökulmasta Aikio (2009, 173–174). Sananalkuisen *h:*n lisäksi sanassa on muitakin erilliseen lainautumiseen viittaavia elementtejä. Aikio arvelee kantasaamen sanan epäsäännöllisen vaihtelun **u-* ja **o-*äänteen välillä johtuvan siitä, että sana on levinnyt toisistaan eriytyneiden saamen kielten välillä. Hänen mukaansa se selittäisi myös epäsäännöllisen äännevuonon KSk **ū* > MKSa-2 **o*. Äännesubstituutioiden perusteella eteläsaamen sana on voinut lainautua suoraan kantaskandinaavista. Luulajansaamen *h-*alkuinen muoto saattaa olla eteläsaamen vaikutusta.

Länsikantasaameen syntyy joka tapauksessa sananalkuinen *h-* vasta eteläkantasaamen *h:*-n kehityttyä. Ehkä *h:*-ta voi pitää yhtenä länsikantasaamen eriytymisen indikaattorina, sillä itäisemmissä saamelaiskielissä näkyy edelleen kato länsikantasaamen *h:*n synnyttyä. Joka tapauksessa länsi- ja eteläkantasaamen *h:*-lliset, germaanista lainatut sanat ovat lainautuneet toisistaan erillään.

Sananalkuisten klusiilin ja likvidan yhtymien sekä *h:*-n lisäksi Aikio mainitsee sekä sananalkuisen että sanansisäisen *f-*äänteen kehittymisen olevan kantasaamen lounaismurteen (eteläkantasaamen) erityispiirre, joka on lainattu kantaskandinaavista. Äänne esiintyy kuitenkin laajalti myös länsisaamelaisien kielten kantaskandinaavisissa lainoissa. (Aikio 2012, 77–78.) On todennäköistä, että äänne on lainattu erillään etelä- ja länsikantasaameen. Tätä osoittavat esimerkiksi sanat SaE *fierve* (< **fierve*) ja SaN *fiervá* (< **fiervá*) 'laskuvesi; ranta, joka paljastuu laskuveden aikaan', joilla on erilainen kantakielen muoto (mts. 109). *f-*äännettä ei myöskään ole voitu lainata myöhäiskantasaamen kumpaankaan tasoon, koska se puuttuu itäisistä saamelaiskielistä, joissa kantaskandinaavin *f* on korvattu *v:*llä. Joskus germaaninen *f* edustuu *v:*nä myös läntisissä saamelaiskielissä (Bergsland 1996, 17).

2.2 Ensitavun vokaalit

Äänteeltään eroavia etelä- ja pohjoissaamen sanojen ensitavun vokaaleja ovat (SaE / SaP) *-uv-* tai *-ov-* < EKSA **-uv-* / *-iv-* < MKSa-2 **-iv-*; *-ie-* < EKSA **ie* / *á* < MKSa-2 **ā*; *a* < EKSA **a* / *á* < LKSA **ā* (taulukko 1). Ne saattavat kertoa erikseen lainautumisesta ja eteläkanta-saamen varhaisesta eriytymisestä.

hiessjie 'haasia' < EKSA **hieššē* (SaE, SaU, SaPii) ← SSK **hesja*

vrt. SaP **ássi* < MKSa-2 **āššē* ← KSK **hasjō(n)* > islanti *hes, hesja* 'haasia'. (Koivulehto 1999, 14; Piha 2018, 201; Qvigstad 1893, 94.)

riejhpe 'köysi' < EKSA **riejpe* (SaE) ← SSK **reipa-* / MNo *reip* 'köysi'.

vrt. SaP *ráipi* 'köydenpää' < MKSa-2 **rājppē* (SaL, SaP, SaI) ← KSK **raipa-* > MNo *reip* 'köysi'. (Aikio 2009, 290; Lagercrantz 1939, 725; Qvigstad 1893, 255.)

Sanojen *hiessjie* ja *riejhpe* ensitavun diftongi *ie* todistaneer erillisestä lainautumisesta ja erilliskehityksen alkamisesta: se on epäsäännöllinen pohjoissaamen sanoihin *ássi* ja *ráipi* nähden. Näyttää siltä, että eteläsaamen sanat *hiessjie* ja *riejhpe* ovat lainautuneet aavistuksen myöhemmin kuin pohjoissaamen: eteläkantasaamen sanoissa oleva **ie-ē*-kombinaatio osoittaa sanojen olevan siirtymäskandinaavin aikaisia lainoja, sillä sanan ensitavun diftongi vaatii sellaisen skandinaavisen muodon, jossa muutos **a(i) > *e(i)* on jo tapahtunut (Koivulehto 2002, 589; Kuokkala 2018). Pohjoissaamen sanat on lainattu kantaskandinaavin **a:*llisesta muodosta.

dovres, dovrehke 'kallis' < EKSA **tuvres* (SaE, ?SaU) vrt. SaP *divrras* 'kallis; arvo-
kas' < MKSa-2 **tivres* (?SaU, SaPii, SaL, SaI, SaK) ← KSK / SSK **diurijaz* / **diuriz*
> MNo *dýrr* 'kallis'. (Lagercrantz 1939, 923; Piha 2018, 196; Qvigstad 1893, 132.)

duvrie 'karhu' < ?EKSA **tuvrē* (SaE) vrt. SaP *divri* 'hyönteinen' < MKSa-2 **tivrē*
(SaU, SaPii, SaL, SaN, SaI, SaK) ← KSK / SSK **diura* > MNo *dýr* 'eläin; villieläin
(erit. hirvi, poro)'. (Aikio 2009, 282; Lagercrantz 1939: 224, 924; Qvigstad 1893,
132.)

Kiinnostavia ovat myös sanat *dovres* ja *duvrie*, joissa molemmissa näyttäisi kantaskandinaavin tai siirtymäskandinaavin ensitavu **-iu-* edustuvan eteläkantasaamen ääntenä **-uv-* > SaE *uv/ov*. Näiden lisäksi on vielä *luvsie* 'traani' < KSK / SSK **liuhsa*, jossa näyttää olevan sama kehitys.⁵ Tendenssi säännöllisyyteen on siis nähtävissä, koska korvaavuus toistuu kolmessa sanassa.

5 Aikio (2009, 260) huomauttaa, että KSK / SSK sana **liuhsa* on epäsäännöllisten äännevastaavuuksien takia lainattu rinnakkain eri saamen kieliin. Eteläsaamen sanassa *luvsie* ensitavun vokaalissa näyttää olevan säännöllinen edustus kantaskandinaaviin nähden. Lisäksi eteläsaamessa on muodot *liksie* ja *livsie*, jotka ovat synonyymisiä sanan *luvsie* merkityksen kanssa. Muoto *liksie* saattaa olla länsisaamelaisten kielten vaikutusta eteläsaamessa (vrt. SaP *lieksi*). Eteläsaamessa on myös sana *lievsie* ~ *luevsie* 'valo', joista ensimmäinen palautuu säännöllisenä luoteisgermaanin tai kantaskandinaavin muotoon **leuhsa*.

Sanan *duvrie* alkuperä on monimutkainen. Aikio (2009, 282) pitää eteläsaamen sanaa muinaisnorjalaisena lainana ensitavun vokaalin takia. *Duvrie* ei siis palautuisi muotoon **diura* kuten muiden saamelaiskielten sanat. Heikkilä (2014, 110) huomauttaa, että sana on lainautunut kantaskandinaavisen ääntenmuutoksen **z* > **R* jälkeen mutta kuitenkin ennen toisen tavun loppuheittoa, jonka hän on ajoittanut vuoden 600 jaa. tienoille. Schalin (2018b, 53; 2020) toteaa, että kehitys **eu* > **iu* tapahtui kantaskandinaavisen vaiheen lopussa siirtymäskandinaavisessa kielentasossa.⁶

klahtje 'paarma' < EKSa **klaččę* / **klahčę* (SaE, SaU) vrt. SaL *sjlávttjá* 'nautakii-liäinen'; SaP *lávžá*; SaL *sjlávttjá* 'paarma' < LKSa-2 *(*s*)*lāvčā* (SaL, SaP) < MKSk **klaggjan* > MNNo *kleggi* 'paarma'. (Aikio 2012: 110; Lagercrantz 1939, 312; Qvigstad 1893, 214.)

Sanan *klahtje* eteläsaamelaisessa variantissa on lyhyt *a* ja pohjoissaamelaisessa säännöllinen pitkä *á*. Nämä sanat eivät voi palautua samaan kantakielen äänneeseen, koska pohjoissaame vaatii kantakieleen pitkän **ā*:n ja eteläsaame **e*:n (Kuokkala 2018). Näyttää siltä, että sana on lainattu eteläkantasaameen **a*:llisena, eli lyhyt *a* on kehittynyt eteläkantasaameen sanan lainaamisaikana.

Lyhyen ensitavun vokaalin kehityksen lisäksi eteläsaamen sanassa *klahtje* on muitakin poikkeavia äännevastaavuuksia: Sananalkuinen klusiiliin ja likvidan yhtymä on selkeä merkki erikseen lainautumisesta. Sen lisäksi sanansisäinen *-htj-*yhtymä on epäsäännöllinen. Myöhäisluoteisgermaaninen konsonanttiyhtymä *(*g*)*gj-* on yleensä korvattu kantasaamessa *-vč-*llä (Kuokkala 2018). Joissain eteläsaamen sanoissa säännöllinen kehitys näkyy, esimerkiksi eteläsaamen sanassa *skaavtjoe* 'parta' < MKSa-1 **skāvčā* < MLGerm **skagja*.⁷ Samassa kantaskandinaavin äänneyhtymässä on tapahtunut epäsäännöllinen kehitys myös sanassa *maejkie* (etymologiasta ks. Bergsland 1996, 16), jossa se on kehittynyt sanasta *klahtje* poikkeavalla tavalla. Myös luulajansaamen *sjlávttjá* on epäodotuksenmukainen. Epäsäännöllisyydet voivat kertoa sanan affektiivisuudesta.⁸

2.3 Sanansisäiset äänneet

Sanansisäisiä, muista saamen kielistä poikkeavia äännesubstituitioita aineistosta löytyy viisi: EKSa **p* < KSk **w* (*ibje*, luku 2.1); EKSa *-čč-, *-kj- < MKSk *(*g*)*gj-* (*klahtje* luku 2.2; *maejkie*, Bergsland 1996, 16); EKSa *-rtn- < KSk *-rn- sanassa *aarhtse*; EKSa *-vs- < LGerm/KSk *-uhs- (*luvsie*, Aikio 2009, 260); EKSa *-r- / MKSa-2 *-d- tai *-t- < KSk *-ð- (taulukko 1). Näistä äännekehityksistä on vasta muutamia havaintoja.

6 Luoteisgermaanissa tapahtunut kehitys **eu* > **iu* koskee vain niitä sanoja, joissa oli toisessa tavussa suppea vokaali.

7 Säännöllinen äännekehitys on myös eteläsaamen sanassa *aavtjoe* 'veitsenterä' > EKSa **āvčš*. Muissa saamelaiskielissä sana on kehittynyt kantasaamelaisesta muodosta **āvjš*. Kyseessä on siis erillinen lainautuminen eteläkantasaameen. (Ks. luku 4, kohta 3.)

8 Kiitämme anonyymia arvioijaa tästä huomiosta.

Aikio (2009, 272–273) on käsitellyt eteläsaamen sanaa *raavre* 'rautu' erillisen lainautumisen näkökulmasta – sanassa on nähtävissä muista saamen kielistä poikkeava kehitys niin sanansisäisen *r*-äänteen kuin sananloppuisen *e*:n kohdalla. Samanlainen sanansisäisen äännekehitys on sanassa *snaejrie*:

snaejrie '(leivän-, juuston-) siivu' < EKsA **snājδē* (SaE) < KSK / SSK *snaiða* > MNo *sneið* 'leikata.

vrt. SaP *snáiti* 'viisto leikkauspinta', SaI *snáittu* 'lastu' < MKSa-2 **snājtē* (SaL, SaP, SaI, SaK) < LGerm **snaiðō* > MNo *sneið* 'leikata'. (Qvigstad 1893, 306–307.)

Sanansisäisen konsonantin epäsäännöllistä kehitystä sanoissa *raavre* ja *snaejrie* on nähtävissä inarinsaamessa: kantasaamen sanansisäistä äännettä **-δ-* vastaa yleensä inarinsaame *-ḍ-*, mutta näissä sanoissa sanan sisällä on *-t-* (*-d-*), minkä takia voidaan katsoa eteläsaamea lukuun ottamatta saamen kielten sanojen kehittyneen myöhäiskantasaamen tason 2 sanansisäisen *t*:n sisältävästä muodosta. Sanat, joissa inarinsaamessa on *-ḍ-*, ovat peräisin myöhäiskantasaamen tasosta 1, josta eteläsaame ei vielä ollut eriytynyt, esim. SaI *viijḍes*, SaP *viiddis*, SaE *vijries* 'laaja' < Ksa **vijḍēs* (Lehtiranta 1989 s.v. **vijḍēs*).

Eteläsaamen *snaejrie* voi olla lainattu myös myöhäisemmästä kielentasosta kuin muiden saamen kielten vastineet. Tämän puolesta puhuu jälkitavun *-ie-*, jossa on luoteisgermaanisen sanan **snaiðō* jälkitavun vokaaliin nähden epäsäännöllinen kehitys; Yleensä luoteisgermaanin vartalovokaali **ō* edustuu eteläsaamessa diftongina *oe*, esim. *faaroe* 'matka; matkakumppani' < LGerm **farō*. Eteläsaamen *-ie* (EKsA **-ē*) korvaa yleensä germaanisen **-a*:n. Esimerkiksi sopii *aepie* 'avomeri' < VLGERM **haba-*. Niinpä *snaejrie* lienee lainattu hiukan myöhemmästä kanta- tai siirtymäskandinaavisesta kielentasosta. Tällaisia sanoja on eteläsaamessa sanan *snaejrie* lisäksi kolme: *hiessjie* (luku 2.2), *skirrie* 'nahka, turkis (kauppatavarana)' < KSK *skenþa* ja *daerpiēs* 'tarpeellinen' < SSK **þarþa*⁹ vrt. SaP *dárþu* < LGerm / KSK **þarbō* / **þarþu* (Aikio 2006, 22).

aarhtse 'kotka' < EKsA **ārtnēs* (SaE, SaU) < KSK **ar^hnuz*. vrt. SaL *árnas* 'peto-lintu' < MKSa-2 **ārņēs* (SaU Måla, SaPii, SaL) < KSK **arnuz* > MNo *ørn* 'kotka'. (Koivulehto 1999, 8; Lagercrantz 1939, 35–36; Piha 2018, 191; Qvigstad 1893, 91, 93.)

Poikkeava äänne-edustus SaE *-rht-* < KSK *-rn-* on sanassa *aarhtse*. Schalin (2018a, ks. tarkemmin Piha 2018, 191) on ehdottanut, että joissain kantaskandinaavin murteissa **arnuz* olisi ääntynyt epenteettisen *t*:n kanssa, so. **ar^hnuz*. Epenteettisen *t*:n sisältänyt kantaskandinaavin sana olisi lainautunut eteläkantasaameen muodossa **ārtnēs*. Nasaali

9 Kantaskandinaavin muoto on **þarþu* ja muinaisnorjalainen *þarfa*. (Aikio 2006, 22; Köbler 2014a s.v. *þarfa*; 2014b s.v. *þarba-*.) Ehdotamme, että eteläsaamen sana olisi lainattu sellaisesta siirtymämuodosta, jossa *þ* ei ollut vielä muuttunut labiodentaaliseksi frikatiiviksi mutta vartalovokaali *u* oli jo korvautunut *a*:lla.

on mahdollisesti kadonnut vasta myöhemmin. Uumajansaamessa on nasaaliton muoto Målan murretta lukuunottamatta (Koivulehto 1999, 8; Schlachter 1958 s.v. *årdnas*). Se on todennäköisesti eteläsaamen vaikutusta.

2.4 Vain eteläsaamesta tunnetut lainasanat

Etelä- ja uumajansaamessa on myös sellaisia germaanisia lainasanoja, joita ei tunneta muista saamen kielistä lainkaan. Tällaisia ovat *maarhte* 'peräsuoli; takamus', *maejkie* 'kihlanjaislahja', *raaktse* 'ahkion vetoköysi' ja *tjaerhvie* 'yksinäinen tunturinhuippu', joita on eteläsaamen näkökulmasta tarkastellut Bergsland (1996, 15–16). Lisäksi sanoja, joita ei löydy muista saamen kielistä ovat *ibje* (luku 2.1), *gealoe* 'kurkku; kurkunpää' *gearhka*¹⁰ 'kurkku; kurkunpää', *daavtjedh* 'irrottaa puunkuorta', *kraessjie* 'raate', *krievvie* 'paimennettava porotokka', *plievvies* 'ujo, arka' ja *saar-*. Sanaa *ibje* on käsitelty edellä, ja muut sanat edustavat säännöllistä kehitystä germaanisista kielistä eteläsaameen. Koska sanalle *saar-* ei ole aikaisemmin ehdotettu kantaskandinaavista etymologiaa, käsittelemme sitä tässä yksityiskohtaisesti.

saar- < EKsA **sāδV* < KSk **sāðá-* (< kantagerm **sēdā-*) > MNo *sād* 'siemen' (Bjorvand–Lindemann 2007 s.v. *sā*²; Köbler 2014a s.v. *sāð*²; ks. myös Heggstad ym. 2008 s.v. *sād*.)

Saar- ei ole itsenäinen sana nykyeteläsaamessa, vaan se tunnetaan vain yhdessä yhteydessä: jumalolento *Saaraahkan* nimen alkuosana. Saaraahka on yksi esikristilliseen saamelaiseen uskomusmaailmaan kuuluvista akkajumaluuksista, joiden nimityksiä tunnetaan joka puolelta Saamenmaata. Parhaiten akkajumaluudet tunnetaan eteläsaamelaisella alueella; Saaraahka tunnetaan eteläsaamelaisalueen lisäksi vain Ruotsin luulajan- ja pohjoissaamelaiselta alueelta. (Kulonen ym. 2005, 281.) Nimellä *Saaraahka* on näissä saamelaiskielissä vastine (molemmissa *Saráhkká*).

Vanhon kirjallisten lähteiden (esim. Skanke 1943 [1728–1731], 189) mukaan Saaraahkaa palvoivat erityisesti naiset. Saaraahkan tärkein tehtävä oli luoda ruumis naisen kohdussa kasvavalle sikiölle, ja tämän takia Saaraahkalle uhrattiin ruokaa ennen ja jälkeen synnytyksen (mt., 184, 197). *Saaraahka*-nimen merkitys voisi olla 'luova akka' (Kulonen ym. 2005, 281).

Sanan *saar-* merkitys on ollut arvoitus, vaikka ehdotuksia on esitetty: sanan on ajateltu periytyvän verbistä *saaredh* 'repiä, purkaa (kehrätessä?)' (ks. Mebius 2003, 118 ja lähteet siellä). Yhteyttä Saaraahkan tehtävien ja verbin *saaredh* merkityksen välillä on kuitenkin hankalaa selittää (ks. kuitenkin Pulkkinen 2011, 232).

10 Sana *gearhka* tunnetaan vain Tännäsissa puhuttavasta eteläisestä eteläsaamen murteesta, jolle ominaista on painottoman tavun äännekehitys **ɤ* > *ä*; pohjoisissa eteläsaamen murteissa toinen tavu on kehittynyt **ɤ* > *oe* (Hasselbrink 1981–1985, 22), esimerkiksi *fealloe* (vrt. eteläinen SaE *fealla* 'laut'); *gealoe* 'kurkku; kurkunpää', jota ei tunneta *a*-päänteisenä lainkaan. On kiinnostavaa, että eteläisessä ja pohjoisessa murteessa synonyymiset 'kurkkua' ja 'kurkunpää' merkitsevät sanat ovat erilliset mutta samalta suunnalta ja suunnilleen samaan aikaan lainattuja.

Yllä esittämässämme etymologiassa äännekorvaavuudet ovat säännöllisiä kantaskandinaavisen ja eteläkantasaamelaisen sanan välillä: ensitavun kantaskandinaavinen *-a- edustuu säännöllisesti eteläkantasaamen *ā:na ja eteläsaamen pitkänä vokaalina (ennen lyhyen *a:n ilmestymistä kieleen). Samoin kantaskandinaavin sanansisäisen *-ð:n edustumisen eteläsaamen -r-:nä voi katsoa olevan säännöllinen, kuten on nähtävissä esimerkiksi sanassa *snæjrie* (luku 2.3). Sanan *saar-* alkuperä lienee pohjoiseteläsaamelaisella alueella, sillä eteläkantasaamen *-ð- on kehittynyt pohjoisissa eteläsaamen murteissa tremulantiksi ja eteläisissä klusiiliksi. Ero on nähtävissä muun muassa sanassa *raerie* ~ *raedie* 'neuvo', josta jälkimmäinen tunnetaan eteläisissä murteissa.

Yleensä kantaskandinaavin *-ð- on korvautunut länsisaamessa klusiililla; korvautuminen tremulantilla on tyypillistä vain eteläsaamelle. Koska Saaraahka tunnetaan parhaiten eteläsaamelaiselta alueelta, on nähdäksemme todennäköistä, että ruotsin luulajan- ja pohjoissaame ovat lainanneet sanansa (ja käsitteensä) eteläsaamesta, mikä selittäisi epä-säännöllisen sanansisäisen -r- -äänteen molemmissa kielissä.

Tarkkaa merkitystä eteläsaamen sanalle *saar-* ei voida antaa, koska sana ei esiinny itsenäisenä lekseminä. Sanan merkitys voi hyvin olla yhteydessä skandinaaviseen merkitykseen 'siemen'. Saaraahka käsitettiin elämän antajaksi, joka loi ruumiin hengelle, ts. Saaraahka laittoi elämänsiemenen naisen kohtuun. On myös huomionarvoista, että kantagermaanisesta sanavartalosta *sē- on johdettu toinenkin sana skandinaaviin kieliin: *sēdī-, josta on kehittynyt ruotsin *säd* 'viljanjyvä; sperma' (Bjorvand–Lindeman 2007 s.v. så2). Sperman merkitys Saaraahkan tehtävässä elämän antajana on täysin selvä. Viljalla on myös varsin konkreettinen merkitys Saaraahkaan liittyvässä perinteessä: vanhoista kirjallisista lähteistä tiedetään, että Saaraahkalle uhrattiin puuroa (Skanke 1943 [1728–1731], 184, 197). Ennen maanviljelykulttuuria puuron tapaista ruokaa voitiin valmistaa villikasvin jyivistä ja siemenistä, myöhemmin puuro tehtiin viljellystä viljasta. Koska kantaskandinaavit ovat tutustuttaneet eteläsaamen puhujat karjanhoitoon ja maanviljelyyn (ks. tarkemmin Piha 2018, 136–137, 170–171), on sanalla *saar-* voinut alun perin olla viljelyyn liittyvä merkitys, joka on hävinnyt, kun pronomadismi nousi maataloutta merkittävämpään asemaan. *Saar-* jäi kuitenkin elämään Saaraahkan nimessä muuttuneessa merkityksessä.

2.5 Merkityksenmuutokset erillisen lainautumisen osoittajina

Germaanisissa lainasanakerrostumissa on muutama sana, jonka merkitys eteläsaamessa poikkeaa huomattavasti muista saamen kielistä. Näitä ovat edellä esiteltyjen sanojen *duvrje* 'karhu' (luku 2.2) ja *hovme* 'lumimyrsky' (luku 2.1) lisäksi ainakin seuraavat kaksi:

maerhvie 'peräsuoli; takamus' < EKsa *mārfe vrt. SaL mārffe, SaP mārfi, SaL määrfi, SaK mää'rf' 'makkara' < MKSa-2 *mārfe ← KSk *marhwa- > MNo mōrr 'suoliston rasva.' (Aikio 2006, 14; 2012, 109; Lagercrantz 1939, 473.)

tjaerhvie ~ *tjaerfie* 'yksinäinen tunturinhuippu' < EKsa *čārvē (SaE) ← KSk / SSk *hjarwa (yks. akk.) vrt. SaL tjárffo 'jääpiikki' < MKSa-2 *čārfō ~ čārvō (SaU, SaPi, SaL, SaKil, SaT) ← KSk hjarwor. (Bergsland 1996, 16.)

Ero merkityksessä saattaa olla erillisen lainautumisen merkki. On mahdollista, että sanojen merkitykset ovat kehittyneet erilaisiksi vasta myöhemmässä vaiheessa sanojen *maerhvie* 'peräsuoli; takamus' ja *tjaerhvie* 'yksinäinen tunturinhuippu' kohdalla. Koska kolme tässä esitellyistä sanoista (*duvrie*, *hovme*, *tjaerhvie*) ovat kuitenkin erikseen lainattuja myös äänteiden perusteella, on semanttisten muutosten merkitys erillisen lainautumisen osoittajana otettava huomioon.

3 Absoluuttinen kronologia

Ajoitusmenetelmässämme siirrämme keskinäisten lainasanojen avulla germaanisten kielivaiheiden absoluuttisen kronologian saameen. Germaanisella puolella absoluuttinen kronologia on saamea varmemmalla pohjalla, koska kielistä on kirjoitettuja muistomerkkejä lähes 1900 vuoden takaa.

Erityisesti Petri Kallio on tarkastellut niin suomen kuin saamen kantakielten suhteellista ja absoluuttista kronologiaa. Vuoden 2007 artikkelissaan hän tarkastelee eteläviron eriytymistä kantasuomesta ja osoittaa fonologisella todistusaineistolla, että eteläviro on ollut ensimmäinen kantasuomesta eriytynyt murre.¹¹ Lisäksi hän sitoo kantasuomen eri tasoja indoeurooppalaisten kielten, lähinnä balttilaisten kielimuotojen, absoluuttiseen kronologiaan indoeurooppalaisista kielistä (Kallio 2007, 245–246). Vuonna 2009 hän puolestaan tarkastelee saamen indoeurooppalaisia lainasanakerrostumia ja hahmottelee niille suhteellista kronologiaa. Hän tutkii, miten kantaindoeurooppalainen **k* edustuu saamessa. Erilaisista edustuksista voidaan päätellä, mistä indoeurooppalaisesta kielentasosta saame on lainannut sanansa. Kallio myös ajoittaa saamen indoeurooppalaisia lainoja ja sitoo näitä ajoituksia arkeologiseen aineistoon.

Tässä luvussa tavoitteemme on samanlainen kuin Kalliolla (2007) eteläviron tutkimuksessaan: fonologisten todisteiden avulla osoitamme eteläsaamen kantamuodon eriytyneen kantasaamesta varhain, ehkä ensimmäisenä. Tarkastelemme eriytymistä erityisesti lainasanoissa näkyvän äänne-evidenssin näkökulmasta samaan tapaan kuin Kallio (2009) saamen indoeurooppalaisia lainasanoja. Emme tosin paneudu kaikkiin indoeurooppalasiin lainasanoihin vaan käsittelemme luoteisgermaanisista ja kantaskandinaavisista lainasanoista erityisesti eteläsaamelaisesta perspektiivistä. Germaanisista kielistä luodun absoluuttisen kronologian avulla hahmottelemme saamen kielentasoille absoluuttisen kronologian – tarkoituksemme on tarkastella sitä, miten eteläkantasaamen eriytyminen yhteisestä myöhäiskantasaamesta ajoittuu germaanisten lainatodisteiden näkökulmasta.

Absoluuttisen kronologian luomisessa on huomioitava pari seikkaa:

1. Kantakielen murteutuminen ei ole niin yksioikoisen binaarista, kuin miltä kaksiosuotteisten sukupuukuvaajien perusteella näyttää. Eriaikaiset uudennokset leviävät

¹¹ Eteläviron varhaista eriytymistä ovat ennen Kalliota tutkineet Sammallahti (1977) sekä Aikio ja Aikio (2001).

helposti toistensa lomaan, niin että kolmen kielihaaran välille olisi mahdollista piirtää keskenään ristiriitaisia sukupuukuvaajia. Tämän ongelman olemme ratkaisseet jakamalla yhtenäisen kantakielen¹² jälkeisen kauden murteutumisvaiheeseen ja kielelymisvaiheeseen. Murteutumisvaiheen määritämme niin, että äännevuodennosten leviämiskentät saattavat vielä leikata toisiaan, kun taas kielelymisvaiheessa eri kantamuraista polveutuvien kielimuotojen välillä ei enää leviä uudennoksia samalla intensiteetillä kuin murteutumisvaiheessa. Malli on tietysti kaavamainen eikä välttämättä kata maailman jokaisen kielen historiaa täydellisellä vastaavuudella, mutta sitä voidaan kuitenkin pitää laajasti pätevänä nyrkkisääntönä.

2. Vielä eräs teoreettinen virhelähde on siinä, että murteutuminen perustuu yleensä äännehistorian tasoon, kun taas kielten väliset kontaktit ilmenevät sanaston tasolla. Tietysti lainasanoissa aina näkyy myös äännetason ilmiöitä: niin kielen sisäisiä (äännevuodennokset) kuin kielten välisiä (äännekorvaukset), mutta koska kaikki äännetason ilmiöt eivät näy kaikissa lainasanoissa, on kyse aina eräänlaisen palapelin kokoamisesta.

Äännehistoriaan pohjautuvassa germaanisessa murteutumiskronologiassa seuraamme Hans Frede Nielsenin (2002; 2004) ja Johan Schalinin (2018b) tutkimuksia ja sovellamme niitä saamelaiselle kronologialle sopivaksi. Saamelais-germaanisten lainasanakontaktien kronologian perustamme viime vuosikymmenten tutkimuksille (Koivu-lehto 2002; Aikio 2006; 2012; Kallio 2009; Häkkinen 2010; Heikkilä 2011; 2014).

Nielsenin (2004, 22–23) on jakanut germaaniset ja skandinaaviset kielentasot seuraavasti: luoteisgermaani eli länsi- ja pohjoisgermaanin yhteinen kantamuoto 100 jaa., pohjanmerengermaani–pohjoisgermaani 200 jaa., pohjanmerengermaani–muinaisyläsaksa 300 jaa. ja lopuksi eriytyneet kantamuraudet pohjanmerengermaani 400 jaa., muinaisyläsaksa 450 jaa. ja skandinaavi 500 jaa. Schalinin (2018b, 53, 69) tuoretta kronologiaa seuraten kantaskandinaavin kausi kesti suunnilleen vuosivälin 160–500 jaa., ja sitä seurasivat lyhyt jälkikantaskandinaavin sekä siirtymäskandinaavin kausi n. 550–700 jaa.

Germaanisessa kronologiassa aloitamme varhaisluoteisgermaanin kaudesta, jolloin myöhäiskantasaameen johtaneet vokaalimuutokset ovat jo tapahtuneet. Näiden yhtenäisten kantakielitasojen jälkeen alkaa kielihaarojen murteutumisvaihe, jolloin voidaan puhua luoteisgermaanisista ja saamelaisista kantamuraista. Sattumoisin myöhäiskantasaamen murteutuminen saamelaisiksi kantamuraiteiksi osuu aivan samaan ajanjaksoon kuin luoteisgermaanin murteutuminen kantamuraiteiksi, eli karkeasti aikavälille 200–500 jaa. Tämän jakson alussa kontaktissa olivat vielä kantakielet, kun taas jakson lopussa kontakteja oli yksittäisten kantamuraiteiden välillä.

Kuten jo edellä Nielsenin ja Schalinin kronologioista nähtiin, yksi tutkija saattaa nimittää jo vuoden 200 jaa. tienoilla puhuttua kieltä kantaskandinaaviksi, toinen taas katsoo silloin puhutun vielä luoteisgermaania. Tässä tarkastelussa pyrimme äännevuodennosten perusteella erottelemaan mahdollisimman tarkasti eri kielentasot, ja mielekkyyden

12 Yhtenäisyys tietysti on vain aineiston ja rekonstruktio menetelmien rajoituksista seuraava retrospektiivinen tulkinta, ei välttämättä kerrallisesti tapahtunutta todellisuutta.

rajoissa pysytellen myös antamaan eri aikatasoille erottuvat nimitykset. Kun jommalla-kummalla puolella erottuu kaksi eri kerrostumaa, olemme nimenneet myös toisen puolen kielentasot eri nimityksillä.

Nielsen (2004, 21–24) on osoittanut, että jo riimukirjoitusten vanhimmalla kaudella (n. 150–500 jaa.) tapahtui merkittävää germaanisten kielimuotojen eriytymistä. Hänen kronologiaansa saamelaiskontakteihin soveltaen jaamme luoteisgermaanin kolmeen aikatasoon, ja saamen puolella näkyvien eri-ikäisten tasojen perusteella jaamme myös luoteisgermaania seuraavan kantaskandinaavin kolmeen aikatasoon.

Absoluuttisissa ajoituksissa ilmoitetut vuosisadat sisältävät tietysti aina virhemarginaalin. Ilmaisemme ajoitusten epävarmuutta sillä, ettemme käytä edes 50 vuoden jaksoja vaan pelkkiä tasavuosisatoja ja niiden yhdistelmiä.

1. Varhaisluoteisgermaanista myöhäiskantasaame-1:een lainatut sanat (100-luku jaa.)

Tämän vaiheen lainasanat ovat vanhimpia, jotka on omaksuttu myöhäiskantasaamen tasoon eli saamen suurten vokaalimuutosten jälkeen. Näissä sanoissa oli jo tapahtunut varhaisin luoteisgermaaninen muutos $*\bar{e} > *\bar{a}$; muutoksen loppuäänne korvattiin nyt aiemasta kerrostumasta poiketen myöhäiskantasaamen $*\bar{a}$:lla.

MKSa-1 $*\bar{a}p\bar{e}$ 'meri tai suuri suo' \leftarrow VL Germ $*haba-$ (Aikio 2006, 14).

MKSa-1 $*jievj\bar{e}$ 'valkoinen (poro)' \leftarrow VL Germ $*heuja-/ *hewja-$ (Aikio 2006, 25).

2. Keskiluoteisgermaanista myöhäiskantasaame-2:een ja eteläkantasaameen lainatut sanat (200-luku jaa.)

Tässä vaiheessa sananalkuisia konsonanttiyhtymiä ilmestyy saameen: klusiilin ja likvidan yhtymiä ilmestyy vain eteläkantasaameen.

SaE $plaassa$ 'vedestä tai maasta esiin pistävä iso kivi' \leftarrow EK Sa $*pl\bar{a}ss\bar{a}$ \leftarrow KL Germ $*flasja / *fl\bar{a}sj\bar{o}$ (Aikio 2012, 111).

SaL $sn\bar{a}ves$ 'lyhytkarvainen' \leftarrow MKSa-1 $*sn\bar{a}v\bar{e}s$ \leftarrow KL Germ $*snawwi-z$ 'lyhytkarvainen' ($>$ ML Germ $*snagwiz$) (Aikio 2012, 110).

3. Myöhäisluoteisgermaanista myöhäiskantasaame-2:een ja eteläkantasaameen lainatut sanat (200/300-luvut jaa.)

Tässä vaiheessa tapahtuivat viimeisetkin ns. luoteisgermaaniset (eli skandinaavia laajemat) muutokset, esimerkiksi $*jj > *ggj$, $*eu > *iu$. Lainasanoissa nähdään erilaisia äännekorvauksia eri kantamurteissa.

SaE $aavtjoe$ 'veitsenterä' \leftarrow EK Sa $*\bar{a}v\bar{c}\bar{c}\bar{o}$ \sim SaP $\bar{a}vju$ \leftarrow MKSa-2 $*\bar{a}v\bar{j}\bar{o}$ \leftarrow ML Germ $*agju$ \leftarrow KL Germ $*ajja-$ (Qvigstad 1893, 97).

SaE *ibje* 'tomu' < EKSa **ipje* ← MLGerm **hiwja*- < VLGerm **heuja*-/**hewja* (luku 2.1).

4. Varhaiskantaskandinaavista myöhäiskantasaame-2:een ja eteläkantasaameen lainatut sanat (300-luku jaa.)

300-luvulla tapahtuu länsigermaanisia muutoksia, joiden ulkopuolinen osa on skandinaavi, joten tästä lähtien voidaan puhua kantaskandinaavisesta kielentasosta. Eteläkantasaamassa alkaa esiintyä **h*; muut kantakielet eivät vielä olleet eriytyneet niin, että niiden germaanisisissa lainasanoissa olisi nähtävillä erillistä lainautumista.

SaE *haame* 'sarveton porovaadin' < EKSa **hāme* ~ LKSa **āmēlē* 'sarveton tai yksisarvinen poro' ← KSk **hamala*- 'salvettu' (luku 2.1).

SaE *haallode* 'viisto' < EKSa **hālōte*- ~ LKSa **ālō(tē)*- ← KSk **halpar* 'taipunut' (Qvigstad 1893, 188; Lagercrantz 1939, 153–154; Piha 2018, 200).

5. Keskikantaskandinaavista saamelaisiin kantamurteisiin lainatut sanat (300/400-luku jaa.)

Myöhäiskantasaame-2 on hajonnut länsi- ja itäkantasaamelaisiksi kantamurteiksi. Etelä- ja länsikantasaamassa skandinaavin **h* korvataan säännöllisesti **h*:lla, ja **h* liitetään sel-laisiin sanoihin, jotka oikeasti olisivat vokaali alkuisia. Itäkantasaamassa ei vielä kukaan ole **h*:ta.

EKSa **hāpkē* ~ LKSa **hāpek* 'haukka' ← KSk **habukar* 'haukka' (Qvigstad 1893, 186).

EKSa, LKSa **hājkkē* ~ IKSa **ājkkē* 'suuri puu' ← KSk **aik*- 'tammi' (Qvigstad 1893, 84).

6. Myöhäiskantaskandinaavista saamelaisiin kantamurteisiin lainatut sanat (400-luku jaa.)

Tämä kerrostuma edustaa viimeisiä hetkiä ennen kantaskandinaavin jälkeisen muutoskauden alkamista vuoden 500 jaa. tienoilla (Schalin 2018b, 65). Paleolappilaisista muinaiskielistä lainatut sanat ja kantaskandinaaviset lainasanat viittaavat siihen, että eteläkantasaameen ilmestyi tässä vaiheessa lyhyt **a*, jota vastaa muissa kantamurteissa pitkä **ā*. Vanhassa perintösananastossa **ā* ei milloinkaan näytä eteläsaamassa kehittyneen lyhyeksi **a*:ksi. Todennäköisin selitys näille sanoille onkin nähdäksemme se, että ne on lainattu jo eteläkantasaameen lyhyen **a*:n sisältävinä.

SaE *klahtje* < EKSa **klaččē* 'paarma' ~ LKSa *(s)*lāvēā* 'nautakiiliäinen' ← KSk **klaggjan* 'paarma' (luku 2.2).

SaE *satnje* 'kalastusverkko' < EKSa **sańńę* ~ SaP *sátnja* 'kulunut kalastusverkko' < LKSa **sāńę* ~ SaK *šaannj* 'räsy' < IKSa **šāńę* ← paleolapin murteiden **sańńę* ~ **šańę* (Aikio 2012, 85).

SaE *barsje* < EKSa **paršę* ~ SaP *bárši* 'erillään oleva vuori' < LKSa **pāršē* ← paleolapin **paršę* (Aikio 2004, 14).

4 Päätelmät

Tässä artikkelissa olemme käsitelleet sellaisia luoteisgermaanista ja kantaskandinaavista eteläsaameen lainattuja piirteitä, joiden perusteella voidaan esittää eteläsaamen kantamuodon, eteläkantasaamen, eriytyneen jo varhain myöhäiskantasaamesta omaksi murteekseen. Todisteitamme ovat luoteisgermaanisesta ja kantaskandinaavisesta kielimuodosta lainatut eteläsaamen sanat, joissa on joko äänteellisiä tai merkitykseen liittyviä epäsäännöllisyyksiä suhteessa muiden saamelaiskielten sanoihin tai jotka puuttuvat kokonaan muista saamelaiskielistä. Äänteellinen ero nähdään esimerkiksi sanoissa: SaE *haame* 'sarveton porovaadin' ~ SaP *ápmil*; SaE *snaejrie* 'viipale' ~ SaI *snáittu*; *aarhtse* 'kotka' ~ SaL *árnas*. Olennainen merkitysero nähdään esimerkiksi sanassa SaE *duvrie* 'karhu' ~ SaP *divri* 'hyönteinen'. Vain eteläsaamesta löytyvä sana on esimerkiksi *saar-* yhdyssanassa *Saaraahka* 'luova akka'.

Vain eteläsaameen lainattujen sanojen kohdalla on toki mahdollista, että kyseessä on yhteiseen kantasaameen tullut lainasana, joka jostain syystä olisi myöhemmin kadonnut kaikista muista kielistä (tai niiden yhteisestä esimuodosta) ja säilynyt vain eteläsaamessa. Kuitenkin mitä enemmän löydetään sellaisia vanhoja sanoja, joiden levinneisyys rajoittuu eteläsaameen, sitä epätodennäköisemmäksi käy mahdollisuus, että niiden kaikkien vastineet olisivat sattumoisin kadonneet kaikista muista saamelaiskielistä.

Absoluuttisesti eteläkantasaamen ero näyttää kronologiamme perusteella tapahtuneen jo 200-luvulla jaa., jolloin näkyy ensimmäinen ero lainasanojen konsonanttityhmien äännekorvauksissa: sananalkuiset klusiilin ja likvidan yhtymät ilmestyvät eteläkantasaameen. Ajoitus sopii yhteen myös Keski-Skandinavian sisämaan arkeologisen aineiston kanssa: erämaahautatraditiossa näkyvät kalmistojen koon ja hautojen rakenteiden muutokset ajoittuvat 200-luvulle (ks. Piha 2018). Nämä muutokset kuvastavat 200-luvulla alkanutta kieleltään saamelaista vaikutusta Keski-Skandinaviassa.

Eteläsaamessa olevista noin 170 germaanisesta lainasanasta 53 sanaa täyttää erillisen lainautumisen kriteerit. Monet niistä 120 germaanisesta sanasta, joita on pidetty yhteiseen myöhäiskantasaameen lainattuina, voivat tosiasiaassa olla eteläkantasaamen erilliskehityksen aikaisia, sillä kaikissa sanoissa ei ole sellaisia piirteitä, joissa erillinen lainautuminen eksplisiittisesti näkyy (ks. Kallio 2006, 11). Näitä sanoja ovat todennäköisesti ainakin ne, jotka ovat 300-luvulla tulleet varhaiskantaskandinaavisia lainoja myöhäisempiä. Kaiketi myös myöhäisluoteisgermaaniset sanat ovat lainautuneet erikseen, koska erilliskehitys näyttää alkaneen keskiluoteisgermaanisesta kielentason puhuma-aikana.

Toisaalta relevantti kysymys on myös, miksi germaanista on lainautunut niin paljon samaa sanastoa eteläsaameen kuin muihin saamelaiskieliin, jos se kerran on lainautunut erikseen kumpaankin. Todennäköinen selitys on, että skandinaavit ovat levittäneet samoja innovaatioita eri puolilla saamelaisten asuttamia alueita, joten tarve innovaatioiden nimeämiseen on ollut joka puolella jotakuinkin sama.

Paikannimistön perusteella länsikantasaame näyttää syntyneen jo Länsi-Suomessa (Heikkilä 2012). Koska eteläkantasaame on eronnut aikaisemmin kuin muut kantamurteet, senkin on täytynyt alkaa eriytyä Länsi-Suomessa. Siksi eteläkantasaamen leviäminen suoraan länteen Pohjanlahden yli Skandinaviaan näyttää hyvinkin mahdolliselta. Leviämisreitit selvittely vaatisi kuitenkin oman tutkimuksensa; tässä artikkelissa keskitymme ajoitukseen.

Lainatodisteiden lisäksi on muita kielenpiirteitä, joiden avulla voidaan tarkastella eteläsaamen varhaista eriytymistä: kantamurteiden omat äänne muutokset sekä morfofonologiset piirteet, jotka ovat eteläsaamelle ainutlaatuisia suhteessa muihin saamen kieliin. Näitä ovat muun muassa yksikön genetiivin ja akkusatiivin päätteiden säilyminen vain eteläisimmässä kielissä sekä astevaihtelun puuttuminen eteläsaamesta (Korhonen 1981, 212–214, 135–149). Näiden piirteiden tarkasteleminen tuottanee uutta tietoa eteläkantasaamen eriytymisprosessista.

Haluamme vielä muistuttaa, että vaikka opeoimme artikkelissamme eriytyneillä kantakielen tasoilla, kyse on historiallisen kielitieteen menetelmästä, jolla pyritään saamaan esiin piirteitä, joilla voidaan erottaa kielentasoja toisistaan. Saamen kielet ovat nykypäiviin asti muodostaneet murrejatkumon, jossa kielirajat eivät ole olleet selkeästi osoitettavissa (Korhonen 1981, 17). Eri kantamurteiden ja myöhemmin niistä eriytyneiden muinaismurteiden ja nykykielten välillä on ollut kontakteja, ja niiden välillä on liikkunut kielellisiä vaikutteita. Myös yhteisestä kantakielestä periytyneet kielenpiirteet lienevät helpottaneet eri murteita puhuneiden keskinäistä ymmärrystä ja vaikutteiden omaksumista. Koska esimerkiksi eteläsaamesta voidaan kuitenkin osoittaa piirteitä, joita ei ole nähtävissä muissa saamelaiskielissä – esimerkiksi tässä artikkelissa esittämämme germaanilainat ja Korhosen (1981, 19, 20–21) esittämät fonologiset ja morfofonologiset piirteet – voidaan myös olettaa jo varsin varhaista eteläkantasaamen erilliseksi kehitystä. Kontaktit ja keskinäinen ymmärrys muiden murteiden puhujiin säilyi, mutta eteläsaameen kehittyi myös omia kielellisiä innovaatioita omien germaanikontaktien ja sisäisen kehityksen kautta.

Lyhenteet

EKSa	eteläkantasaame
IKSa	itäkantasaame
KKSk	keskikantaskandinaavi
KL Germ	keskiluoteisgermaani
KSk	kantaskandinaavi
LGerm	luoteisgermaani
LKSa	länsikantasaame
MKSa-1	myöhäiskantasaamen taso 1

MKSA-2	myöhäiskantasaamen taso 2
MKSk	myöhäiskantaskandinaavi
MLGerm	myöhäisluoteisgermaani
MNo	muinaisnorja
SaE	eteläsaame
SaI	inarinsaame
SaK	koltansaame
SaKil	kildininsaame
SaL	luulajansaame
SaP	pohjoissaame
SaPii	piitimensaame
SaT	turjansaame
SaU	uumajansaame
SSk	siirtymäskandinaavi
VKSk	varhaiskantaskandinaavi
VLGerm	varhaisluoteisgermaani

Lähteet

- AIKIO, ANTE 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. IRMA HYVÄRINEN, PETRI KALLIO ja JARMO KORHONEN (toim.): *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen. Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*, 5–34. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki, LXIII. Uusfilologinen yhdistys, Helsinki.
- 2006: On Germanic–Saami contacts and Saami prehistory. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 91, 9–55.
- 2007: The study of Saami substrate toponyms in Finland. RITVA LIISA PITKÄNEN ja JANNE SAARIKIVI (toim.): *Borrowing of place names in the Uralian languages*, 159–197. Onomastica Uralica 4. Debrecenin yliopisto–Helsingin yliopisto, Debrecen–Helsinki.
- 2009: *The Saami loanwords in Finnish and Karelian*. Oulun yliopisto, Oulu.
- (LUOBBAL SÁMMOL SÁMMOL ANTE) 2012: An essay on Saami ethnolinguistic prehistory. RIHO GRÜNTAL ja PETRI KALLIO (toim.): *A linguistic map of prehistoric northern Europe*, 63–118. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 266. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- AIKIO, ASLAK – AIKIO, ANTE 2001: Heimovaelluksista jatkuvuuteen – suomalaisen väestöhistorian tutkimuksen pirstoutuminen. *Muinaistutkija* 4/2001, 2–18.
- BERGSLAND, KNUT 1996: *Bidrag til sydsamenes historie*. Skriftserie nr 1. 2. painos. Sámi dutkamiid guovddáš, Tromsø.
- BJORVAND, HARALD – LINDEMAN, FREDRIK OTTO 2007: *Våre arveord. Etymologisk ordbok. Revidert og utvidet utgave*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie B: Skrifter. Novus Forlag, Oslo.
- HASSELBRINK, GUSTAV 1981–1985: *Südlappisches Wörterbuch. Ausgearbeitet von Gustav Hasselbrink*. Band I, II, III. Schriften des Instituts für Dialektforschung und Volkskunde in Uppsala. Ser. C:4. AB Lundequistska Bokhandeln, Uppsala.
- HEGGSTAD, LEIV – HØDNEBØ, FINN – SIMENSEN, ERIK 2008: *Norrøn ordbok. 5. utgåva av Gamalnorsk ordbok av Hægstad og Torp*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- HEIKKILÄ, MIKKO 2011: Huomioita kantasaamen ajoittamisesta ja paikantamisesta sekä germaanisia etymologioita saamelais-suomalaisille sanoille. *Virittäjä* 1/2011, 68–82.
- 2012: *Tampere* – saamelaisen *Tammerkosken* kaupunki. *Virittäjä* 1/2012, 117–124.
- 2014: *Bidrag till Fennoskandinaviens språkiga förhistoria i tid och rum*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- HÄKKINEN, JAAKKO 2010: Jatkuvuusperustelut ja saamelaisen kielen leviäminen (osa 2). *Muinaistutkija*

- 2/2010, 51–64.
- KALLIO, PETRI 2006: Suomen kantakielten absoluuttista kronologiaa. *Virittäjä* 1/2006, 2–25.
- 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. JUSSI YLIKOSKI ja ANTE AIKIO (toim.): *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu* 21. beaivve 2007, 229–249. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 253. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 2009: Stratigraphy of Indo-European loanwords in Saami. TIINA ÄIKÄS (toim.): *Máttut – Máddagat. The roots of Saami ethnicities, societies and spaces/places*, 30–45. Publications of Giellagas Institute 12. Oulun yliopisto, Oulu.
- KOIVULEHTO, JORMA 1992: Germanisch-lappische Lehnbeziehungen. LÁSZLÓ HONTI, SIRKKA-LIISA HAHMO, TETTE HOFSTRA, J. JASTRZEBSKA ja OSMO NIKKILÄ (toim.): *Finnisch-ugrische Sprachen zwischen dem germanischen und dem slavischen Sprachraum. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 25-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen* 13.–15. November 1991, 85–95. Amsterdam/Atlanta.
- 1999: Das Verhältnis des Ostseefinnischen und des Lappischen im Lichte der alten Lehnwörter: Die Substitution des fremden Wortausgangs *-CVz im Lappischen. PEKKA LEHTIMÄKI (toim.): *Sprachen in Finnland und Estland*, 7–22. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- 2002: Contact with non-Germanic languages II: relations to the east. OSKAR BANDLE, KURT BRAUNMÜLLER, ERNST HÅKAN JAHR, ALLAN KRAKER, HANS-PETER NAUMANN ja ULF TELEMANN (toim.): *The Nordic languages. An international handbook of the history of the North Germanic languages*, 583–594. Vol. 1. Mouton de Gruyter, Berlin – New York.
- 2008: Zwei alte skandinavische Lehnwörter im Saamischen. K. DEKKER, A. A. MACDONALD ja H. NIEBAUM (toim.): *Northern voices: essays on Old Germanic and related topics, offered to professor Tette Hofstra*, 321–326. Mediaevalia Groningana. New series; vol. 11. Peeters, Leuven.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KULONEN, ULLA-MAIJA – SEURUJÄRVI-KARI, IRJA – PULKKINEN, RISTO 2005 (toim.): *The Saami. A cultural encyclopaedia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KUOKKALA, JUHA 2018: Henkilökohtainen tiedonanto Minerva Pihalle.
- KÖBLER, GERHARD 2014a: *Altnordisches Wörterbuch*. 4. painos. Saatavissa <http://www.koeblergerhard.de/anwbhinw.html> [viitattu 27.5.2020].
- 2014b: *Germanisches Wörterbuch*. 5. painos. Saatavissa <http://www.koeblergerhard.de/germwbhinw.html> [viitattu 27.5.2020].
- LAGERCRANTZ, ELIEL 1939: *Lappischer Wortschatz I & II*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae VI. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- LARSSON, LARS-GUNNAR 1986: Nordligt i söder och sydligt i norr: nagot om samisk dialektforskning. *Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet I Uppsala, Årsbok* 1985, 106–122.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhanet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaisuuteen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LEHTIRANTA, JUHANI 1989: *Yhteissaamelainen sanasto*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 200. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- MAGGA, OLE HENRIK 2014: Lullisámegiela muohtasánit. *Sámi diedalaš áigečála* 1/2014, 27–49.
- MEBIUS, HANS 2003: *Bissie. Studier i samisk religionshistoria*. Jengel, Östersund.
- NIELSEN, HANS FREDÉ 2002: Delimitation of Ancient Nordic from Common Germanic and Old Nordic. OSKAR BANDLE, KURT BRAUNMÜLLER, ERNST HÅKAN JAHR, ALLAN KRAKER, HANS-PETER NAUMANN ja ULF TELEMANN (toim.): *The Nordic languages. An international handbook of the history of the North Germanic languages*, 615–619. Vol. 1. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- NIELSEN, HANS FREDÉ 2004: Friedrich Maurer and the Dialectal Links of Upper German to Nordic. HANS-PETER NAUMANN, FRANZISKA LANTER ja OLIVER SZOKODY (toim.): *Alemannien und der Norden. Internationales Symposium vom 18.-20. Oktober 2001 in Zürich*, 12–28. De Gruyter, Berlin.
- PIHA, MINERVA 2018: Combining Proto-Scandinavian loanword strata in South Saami with the Early Iron Age archaeological material of Jämtland and Dalarna, Sweden. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 64, 118–233. <https://doi.org/10.33339/fuf.66694>

- PULKKINEN, RISTO 2011: Saamelaisten etninen uskonto. IRJA SEURUJÄRVI-KARI, PETRI HALINEN ja RISTO PULKKINEN (toim.): *Saamentutkimus tänään*, 208–270. Tietolipas 234. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <https://doi.org/10.21435/tl.234>
- QVIGSTAD, J.K. 1893: *Nordische Lehnwörter in Lappischen*. Grøndahl & Søn, Christiania.
- RYDING, HÅKAN 2013: *Words and varieties. Lexical variation in Saami*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 269. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- SAARIKIVI, JANNE 2011: Saamelaiskielet – nykypäivää ja historiaa. IRJA SEURUJÄRVI-KARI, PETRI HALINEN ja RISTO PULKKINEN (toim.): *Saamentutkimus tänään*, 77–119. Tietolipas 234. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1977: Suomalaisen esihistorian kysymyksiä. *Virittäjä* 81, 119–136.
- 1998: *The Saami languages. An introduction*. Davvi Girji, Kárášjohka.
- SCHALIN, JOHAN 2018a: henkilökohtainen tiedonanto Minerva Pihalle.
- 2018b: *Preliterary Scandinavian sound change viewed from the east. Umlaut remodeled and language contact revisited*. Nordica Helsingiensia 54. Finskugriska och nordiska avdelningen Nordica, Helsinki.
- 2020: henkilökohtainen tiedonanto Minerva Pihalle.
- SCHLACHTER, WOLFGANG 1958: *Wörterbuch des Walldlappendialekts von Malå und texte zur ethnographie*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIV. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- SKANKE, HANS 1943 [1728–1731]: *Epitomes historiae missionis lapponicae. Nordlands og Troms finner I eldre håndskrifter*. Nordnorske samlinger utgitt av etnografisk museum V. A. W. Brøgger's boktrykkeri, Oslo.
- SKÖLD, TRYGGVE 1960: *Einige germanische Lehnwörter im Lappischen und Finnischen*. Uppsala universitetets årsskrift 1960:2. Uppsala universitet.
- 1961: *Die Kriterien der urnordischen Lehnwörter im Lappischen*. Institutionen för nordiska språk, Uppsala.
- WIKLUND, K.B. 1918: Die Erforschung der germanischen Lehnwörter im Finnischen und Lappischen. *Indogermanisches Jahrbuch* 5: 1–21.

MINERVA PIHA and JAAKKO HÄKKINEN: From Proto-Saami to Southern Proto-Saami. Loan evidence of the early drift of South Saami

This article examines which loaning features indicate that the predecessor of South Saami – Southern Proto-Saami – drifted off from common Late Proto-Saami at an early date. We also suggest that this drift refers to linguistic immigration to central Scandinavia where South Saami is spoken today. Loanword evidence provided are those from Northwest Germanic and Proto-Scandinavian found in South Saami that either have irregular sound substitutes compared to other Saami languages (e.g. South Saami word-medial *-r-* in *snæjrie* ‘slice (of bread, cheese)’ cf. Inari Saami *-tt-* in *snáittu* ‘splint’; South Saami initial *h-* in *haame* ‘antlerless reindeer doe’ cf. North Saami *ápmil*); they are not found in any other Saami language (e.g. *saar-* in *Saaraahka* ‘creative old woman (divinity)’) or they have deviating semantic meaning compared to other Saami languages (South Saami *duvrie* ‘bear’; cf. North Saami *divri* ‘insect’). The number of such loanwords is 53 out of about 170. Even those loanwords, which do not show any kind of irregularity when compared to other Saami languages, may have been borrowed into South Saami separately, however they do not contain any of those sounds that started a deviating development after the drift. In absolute chronology, the initial areal and dialectal drift happened in southern Finland around 200 CE. Features presented here are so numerous, though many of them are still quite sporadic, that we find there is sufficient evidence to show the early drift of South Saami. This dating also correlates with the changes

seen in archaeological data taken from the South Saami-speaking area. Thus, the changes in archaeological material most likely are caused by Saami speakers arriving to a new land and their intensively active contacts with the people already inhabiting the area.

Minerva Piha
mmpiha@utu.fi
Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus
20014 Turun yliopisto

Jaakko Häkkinen
hakkinenjaakko@gmail.com